

Л.В. Леванцэвіч (Брэст, Беларусь)

**АНАМАСТЫЧНАЯ ЛЕКСІКА БРЭСТЧЫНЫ:
УЗАЕМАДЗЕЯННЕ
МОВЫ І КУЛЬТУРЫ**

В статье характеризуются онимы Брестчины с национально-культурным компонентом. Показывается этимология некоторых онимов региона. Белорусская антропонимия является национальным «іменнікам» белоруссов и неотделимой частью лексической системы белорусского языка.

***Ключевые слова:** национально-культурная семантика, лингвокраеведение, ономастика, оним, прозвище, гидроним.*

Выразная арыетацыя на паглыбленае вывучэнне культуры свайго народа праз моўны знак, на ўмацаванне нацыянальнай самасвядомасці праз засваенне на аснове семантыкі лексічных і ўстойлівых адзінак роднай мовы этнічнай самабытнасці і непаўторнасці, на ўсведамленне сваёй этнакультурнай вартасці ў кантэксце агульначалавечай культуры – сутнасць НДП “Лінгвістычнае краязнаўства Брэстчыны: узаемадзеянне мовы і культуры” (№ ДР 20160434 ад 22.03.2016 г.) “Моўная карціна свету беларусаў і нацыянальна-культурная канцэпталогія”. Дадзены артыкул грунтуецца на матэрыяле, сабраным на тэрыторыі Брэстчыны падчас выканання працы.

Даследаванне праблемы “мова і культура” вядзецца ў розных накірунках. Адным з іх з’яўляецца лінгвакраязнаўства. Цесная сувязь мовы з культурай і яе ўплыў на ўсе сферы жыццядзейнасці людзей – асноўная ідэя гіпотэзы лінгвістычнай адноснасці Сепіра–Уорфа. Пра вывучэнне культуры праз мову пісалі В.В. Іваноў, А. Брукнер, У.М. Тапароў,

М.І. Талстой, Н.Б. Мячкоўская, В.А. Маслава. Нацыянальна-культурная інфармацыя акумуляецца пераважна ў намінацыйных адзінках мовы, семантыка якіх адлюстроўвае прадметы, з’явы рэчаіснасці, гісторыю, геаграфію, ландшафт. Нацыянальна-культурны кампанент прысутнічае і ў большасці анамастычных адзінак. Як антрапанімія Беларусі ў цэлым, так і антрапанімія Брэстычны ў прыватнасці з’яўляецца нацыянальным іменнікам беларусаў і неад’емнай часткай лексічнай сістэмы беларускай мовы. Гэты іменнік складаецца з уласнага імя розных тыпаў: прозвішча, неафіцыйнае імя, мянушка, рэкламнае імя, мікратапонім, тапонім, клічка жывёл. Прыкладзём некаторыя з онімаў Брэстчыны з нацыянальна-культурнай семантыкай.

Сведчаннем існавання язычніцкай рэлігіі ў беларусаў засталіся язычніцкія айконімы: *Велясніца, Валоскі, Валасані, Валасачы, Дзівін, Родавічы, Хорск, Храсты, Перунова, Перарова, Малая Сваротва, Вялікая Сваротва, Макашы, Макасі, Ладараж, Лелікава* [2].

Пра геаграфічную адметнасць Брэстчыны сведчаць: *Ямы, Ямін, Пад’ямна, Ямнае; Брады, Брадок, Бродкі, Бразяцін, Бродніца, Бродча, Выброды, Падбрадзяны, Заброддзе, Козі Брод; Пескі, Пяскі, Старыя Пескі; Зялёны Мох*. Неад’емнай асаблівасцю Палесся ў мінулым былі дрымучыя пушчы, а таму значную частку найменняў складаюць: *Дубы, Дубок, Дубнякі, Дубава, Дубавая; Бяроза, Бярозна, Беразнякі, Беразцы, Бярозкі, Бярэзніца, Бярозаўка, Забярэззе, Бярозавыя Кладкі, Касцінская Бяроза, Картузская Бяроза; Ліпна, Ліпавіца, Заліпенне, Бор-Ліпы; Альшэва; Бор, Барок, Зялёны Бор, Вялікі Добры Бор* і інш. [2].

Пра від заняткаў нашых продкаў раскажуць промыславыя тапонімы: *Смалярка, Смалярня, Смаляніца, Смолін, Смаліста, Смолькава, Смаленікі, Смольнікі, Смалежы, Смаляны, Асмолавічы; Рудня, Руда, Руднянка, Валаўская Рудня, Рудабелка, Малевіцкая Рудня* [2].

Брэсцка-Пінскае Палессе ўспрымаецца і класіфікуецца вучонымі як зона архаічных дыялектаў і як тэрыторыя, дзе праходзіць старажытная балтаславянская этнамоўная мяжа. У выніку славяна-, а затым беларуска-балцкага моўна-

культурнага ўзаемадзеяння ў лексіцы беларускай нацыянальнай мовы захаваліся балцкія запазычанні і асабліва ў гідронімах.

Здзітаў. На думку Ф.Д. Клімчука, назва горада паходзіць, хутчэй за ўсё, ад слова “зодчы” (будаўнік), у мове ванаў “задзі” – будаваць. Адсюль Здзітаў – “будоўля”. У мове ванаў “Зьд” значыць “каменная сцяна”. Можа, горад быў абнесены каменнай сцяной. Звяртае ўвагу, што вельмі падобная назва была тады ў сучаснага горада Дзятлава (Гродзенская вобласць) – Здзяцел. Прасочваецца сувязь і з назвамі возера Джыдзінне, што за 17 кіламетраў ад Здзітава, і рэчкі Дзітва, што ў Лідскім раёне (Гродзенская вобласць). Па згаданых аб’ектах праходзілі старажытныя шляхі з Дняпроўскага басейна ў Балтыйскі: Днепр – Прыпяць – Ясельда – Нараў – Вісла і Днепр – Прыпяць – Ясельда – Драгабуж – возера Чорнае – Жыгулянка – Бужанка – Зельвянка – Нёман (выкарыстоўваліся ў час неаліту ў 4–3 тыс. г. да н.э.).

Спораўскае возера, Спораўскія балоты, вёска Спорава... На картах XVI–XVII стст. возера *Спораўскае* называлі *Салман* (1540 г.), *Салмація*, *Салмаціка* (1606 г.). У паведамленнях вядомага візантыйскага гісторыка VI ст. Пракопія Кесарыйскага ёсць сцвярджэнне, нібыта некалі плямёны склавенаў і антаў (славян) называлі “спорамі” (рассеянымі), відаць, з-за таго, што жылі “спорадзен” – рассеяна, асобнымі пасёлкамі. На поўначы Заходняга Палесся гэтыя былі крайнія славянскія аб’екты, а далей знаходзіліся балты. (Па Ясельдзе археолагі і лінгвісты (Ю.У. Кухарэнка, М.І. Талстой, В.У. Мартынаў, Ф.Д. Клімчук і інш.) праводзяць старажытную этнічную мяжу паміж славянамі і балтамі). Аднак на Беларусі ёсць шэраг гідронімаў з асновай спор-: азёры *Споры*, *Споркі*, рэкі *Спорыца*, *Спорня*. Ва ўсіх выпадках назіраецца сутыкненне двух водаў: рачной і азёрнай. Э.М. Мурзаеў тлумачыць спалучэнне спорная (спорая) вада як ‘запруджаная вада, сутыкненне двух патокаў’. Тады *Спорава* азначае запруджаную ваду, сутыкненне дзвюх водаў.

Мікратапонім *Кізде* (луг, выпас). У беларускай мове бытуе слова *кізя*, што значыць ‘жарэбчык’. Слова паходзіць з літоўскага *kižas*. У польскай мове бытуе слова *kiżuk* ‘жарабя’,

‘упартае дзіця’, ‘кій у рыбацкай сетцы’, якое суадносіцца з літоўскага *kīžiùkas* [1, с. 79]. Вядомы таксама фразеалагізм *распусціць кізікі* ‘плакаць’ і лексема *кізель* ‘палатняны халат’, магчыма, словы паходзяць з цюркскіх моў. У рускай мове існуе лексема *кіза* ‘жывот’ [4, т. 5, с. 31]. Больш верагодна, што мікратапонім паходзіць ад назвы маладой істоты (выпас, дзе пасвілася хатняя жывёла).

Мікратапонім *Лутóлос* (луг). Калі разглядаць слова *лутолос* як складанае, то ў беларускай мове бытуюць словы *лут* і *лаза*. Словы *лут*, *луток* маюць значэнне ‘маладая ліпа, сук з ліпы, лазовы дубец’ [4, т. 6, с. 65]. На месцы поля калісьці расло шмат маладога ліпняку, з якога дралі лыка. Дыялектная назва ліпняку – *лут*. У гаворках слова *лаза* мае значэнне ‘дубец’ (у літаратурнай – ‘дубец як прадмет пакарання’) [3].

Мянушка *Ба́быч* – суадносіцца з дыялектным *бабіч* ‘падобны да бабы мужчына’; ‘дзіця жанчыны, якая ўжо бабіла, была бабкаю-павітухай’. Рускае *бабич* мае значэнне ‘бабнік’, украінскае *бабич* – ‘лавелас, бабнік’. Слова *бабыч* мае таксама значэнні ‘той, хто робіць жаночую работу’, ‘той, хто зойдзе першы ў хату, дзе народзіцца дзіця’.

Мянушка *Бэнь* – у дыялектнай мове існуе слова *бэньсь* ‘байструк, пазашлюбнае дзіця’.

Мянушка *Гер* – у дыялектнай мове існуюць словы *гераш* ‘масць каня, дэраш’ і *гергуны* ‘мянушка людзей тых вёсак, дзе гавораць па-літоўску’. Паходзіць ад літоўскага *gėrgėti* ‘балбатаць, невыразна гаварыць’ [1].

У мове Брэстчыны па розных прычынах недастаткова даследаваны розныя групы онімаў: асаблівасці мянушак – па прычыне іх абмежаванай сферы выкарыстання; неафіцыйнае імя – па прычыне цяжкасцяў збору матэрыялаў. Неафіцыйнае імя – гэта часцей за ўсё, эмацыянальна-ацэначнае імя, якое характарызуецца багаццем і разнастайнасцю форм, што надае вуснаму маўленню асаблівы нацыянальны каларыт.

Онiмы ў сукупнасці, калі іх разглядаць у сінхраніі і дыяхраніі, а таксама з улікам лінгвагеаграфічнага аспекту могуць утрымліваць больш этнаграфічных і сацыяльных звестак пра этнагенез і гісторыю народа, яго менталітэт, чым некаторыя ўнікальныя прадметы матэрыяльнай культуры.

ЛІТАРАТУРА

1. Лаучюте, Ю.А. Словарь балтизмов в славянских языках / Ю.А. Лаучюте. – Ленинград: Наука, 1982. – 211 с.
2. Рапановіч, Я.Н. Слоўнік назваў населеных пунктаў... (па абласцях) / Я. Н. Рапановіч. – Мінск: Навука і тэхніка, 1977–1986.
3. Тлумачальны слоўнік беларускай мовы : у 5 т. / рэдкал.: К.К. Аграховіч (агульн. рэд.) [і інш]. – Мінск: БелСЭ, 1977–1984. – 5 т.
4. Этымалагічны слоўнік беларускай мовы : т. 1–10 / рэд. Г.А. Цыхун. – Мінск: Беларус. навука, 1978–2005.